

Marinka Šimić
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb

LEKSIČKI POSTUPAK BLAŽA BAROMIĆA, PISCA I TISKARA GLAGOLJSKIH KNJIGA (NA TEKSTU PSALTIRA)

U ovom se radu na temelju leksičke građe iz psaltira dvaju hrvatskoglagoljskih brevijara 15. stoljeća: rukopisnog – Mavrova – i tiskanog – Baromićeva – raspravlja o leksičkom postupku Blaža Baromića, kao pisca i kao tiskara. Na temelju brojčanih podataka dobivenih leksičkom analizom razmatra se pitanje u kojoj je mjeri namjena dotičnih brevijara utjecala na koncepciju jezika Blaža Baromića.

1. Uvod

Tiskani je brevijar Blaža Baromića iz 1493. godine bio predmetom mnogih znanstvenih istraživanja, od J. Vajsa, koji je dao najpotpuniji opis njegova sadržaja¹, I. Milčetića, M. Pantelić, B. Grabar do I. Jurčevića. Ta glagoljska inkunabula, koja je tiskana dvije godine nakon Prvotiska brevijara, očuvana je u pet primjeraka. Od toga se dva nepotpuna čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a ostala tri u inozemstvu.² Podaci o mjestu i tiskanju brevijara očuvani su u glagoljskom kolofonu: *Svršenje brviēli hr̃vackih̃ stampani ṽ Benecih̃ po meštr̃e Andr̃ee Torižañe iz Ažul̃e. koreženi po pre Blaži Baromići kanon(i)gi crikve señvske. na dni .vi. (=13) miseca mar̃ča. .č.u.p.v. (=1493)*. Iza tog kolofona slijedi kratak latinski: *Hunc breviarium impressit magister Andreas de Thoresanis de Asula die .13. marcij .1493.*

Po svojem sastavu *Baromićev brevijar* (Bar) pripada rijetkom tipu brevijara kombiniranog s dijelovima misala i rituala pogodnog za putovanja svećenicima, a takvi su još sljedeći hrvatskoglagoljski kodeksi: Code slave 11, Oxford-

¹ Vajs 1910:XCIII–CI.

² Jedan se primjerak nalazi u Münchenu (Državna biblioteka), drugi u Schwarzauu u Austriji (Biblioteka Parma) i treći u Rumunjskoj u Sibiuu (Biblioteka Brukenthal).

ski Ms. Can. lit. 172 i glagoljski rukopis iz Kopitarove zbirke, sign. 22.³

U ovom se radu na temelju leksičke građe iz psaltira pokušava odgovoriti na pitanje kakav je bio leksički postupak Blaža Baromića kao pisca *Mavrova brevijara* (Ma) iz 1460. godine i kao tiskara brevijara iz 1493. Pri tome se razmatra pitanje je li vremenski raspon od trideset godina (točnije: trideset i tri) utjecao na stav pisca, odnosno tiskara prema jeziku, tj. normi, u ovom slučaju — leksičkoj. Ne zna se točno u koliko je primjeraka bio otisnut *Baromićev brevijar*, može se pretpostaviti oko 200. Naime, u početku tiskarstva naklada je varirala između 150 i 250 primjeraka. Nakladu je određivala receptivna mogućnost sredine, njezina pismenost i naobrazba.⁴

Kao što je poznato, M. Pantelić u svojoj je iscrpnoj studiji o *Mavrovu brevijaru* iznijela mišljenje da su žakan Blaž, pisac tog kodeksa, i znameniti senjski kanonik i tiskar Blaž Baromić — vjerojatno ista osoba.⁵ B. Grabar drži da je pitanje predložka *Baromićeva brevijara* vrlo složeno. Naime, nijedan od poznatih glagoljskih brevijara nije mogao u cijelosti poslužiti kao predložak nego samo pojedini dijelovi. Za misalski dio autorica drži da je predložak mogao biti *Novakov misal* (ili njegova matica) jer imaju zajednička odstupanja prema drugim misalima. Za brevijar predložak treba tražiti među franjevačkim brevijarima, a među očuvanim nema niti jednoga koji bi sadržavao tako izraziti franjevački sloj svetaca kao Bar. Iz toga B. Grabar zaključuje da su tiskanje tog brevijara naručili franjevci glagoljaši — zadarski trećoreci — zbog potrebe da se opskrbe liturgijskom knjigom koja ima njihov proprij, i koja im je zbog svoje praktičnosti mogla poslužiti u njihovim misijskim putovanjima. »Možda bi se time, između ostaloga, dala objasniti činjenica što se Baromić prihvatio, samo dvije godine nakon što je tiskom izašao prvi glagoljski brevijar, tako skupog pothvata kao što je tiskanje novog brevijara.«⁶

Psaltir u *Mavrovu brevijaru* počinje na f. 316b a završava na f. 368b⁷, s tim da psaltir ne počinje odmah, nego se najprije nižu nedjeljni invitatoriji Matutina kroz cijelu godinu, potom slijedi nedjeljni himan: *Pr'vi d(b)nb ot vs(ê)hb va n že m(i)rb stvorenb e(stb)*, a zatim liturgijski psaltir: *V ime B(o)žie am(e)nb. Sal'tirb po z(a)k(o)nb rim'skoga dvora*. Psaltir je razdijeljen na dane u tjednu, a u 13 se psalama jednog dana prepliću himni, kantici, versi, responsoriji određeni za recitiranje za pojedine dane. Takvu su razdiobu liturgijskog psaltira uveli franjevci u 13. stoljeću.⁸

³ Grabar 1984:159–180.

⁴ Paro 1984:91–110.

⁵ Pantelić 1965:94–149.

⁶ Grabar 1984:179.

⁷ Pri radu sam se koristila fotokopijama glagoljskih kodeksa koje su pohranjene u Staroslavenskom institutu, pa je paginacija preuzeta s njih. Za *Baromićev brevijar* to je primjerak iz NSK R 1-16-1a.

⁸ Pantelić 1965:97,98.

U *Baromićevu brevijaru* psaltir započinje na f. 9a: *V ime B(o)žie i b(la)ž(e)ne d(ê)vi M(a)rie am(e)нь Poč(e)tie ps(a)lt(i)ra po z(a)k(o)nu rimske crkve*, a završava na f. 70b. Na početku psaltira nalazi se minijatura kralja Davida, a između pojedinih psalama umetnuti su starozavjetni biblijski kantici, dok na kraju psaltira dolazi još himan: *Tebe Bože hvalim* i *Kantik triju mladića*.

Kao što su pokazala dosadašnja istraživanja, hrvatskoglagoljski su liturgijski tekstovi na svim jezičnim razinama prilično dobro očuvali normu crkvenoslavenskoga književnog jezika.⁹ Jezik je u liturgijskim tekstovima uredniji, pravilniji, a norma očitija, pri tome moramo biti oprezni, tj. »(...) potrebno je samo da kod prepoznavanja te norme svoja iznevjerena očekivanja ne smatramo narušavanjem norme. Naime, polagano rušeći jedan red (staroslavensku normu), hrvatski glagoljaši uspostavljali su novi, a nisu ostavili nered.«¹⁰ — U ovom će se radu pokazati kakav je odnos između te dvije norme (crkvenoslavenske i čakavske) u Ma i Bar, tj. koji je brevijar otišao dalje u pomlađivanju jezika i unošenju čakavskih elemenata. I na leksičkoj su razini, dakako, naši liturgijski tekstovi — misali i brevijari — bolje očuvali crkvenoslavenski leksički fond, a među pojedinim kodeksima znatno su manje razlike nego među neliturgijskim tekstovima. To je razumljivo s obzirom na karakter samih tekstova i njihovu namjenu. U biblijskim je čitanjima, posebice u psaltiru, očuvan u velikoj mjeri prvotni slavenski prijevod pojedinih biblijskih knjiga. »S vremenom se doduše i hrvatskoglagoljski biblijski tekstovi u brevijarima prilagođuju sve više Vulgati, ali to prilagođavanje nikad nije dovedeno do kraja.«¹¹ Hrvatski su glagoljaši ustrajno prepisivali sa starijih predložaka malo što mijenjajući, na njihovu se tradiciju oslanjaju i pisari i tiskari časoslova u Dubrovniku na narodnom jeziku od konca 14. do 17. stoljeća. Tu je svakako najznačajniji *Vatikanski hrvatski molitvenik* iz 14. st., pisan latinicom i dubrovačkim idiomom, ali kao što je utvrdio F. Fancev, nije preveden s latinskog, nego je prerada crkvenoslavenskog teksta.¹²

Hrvatskoglagoljski su liturgijski tekstovi na leksičkoj razini prilično dobro očuvali stanje iz prvoga slavenskog književnog jezika. Primjerice u našem je prijevodu na pojedinim mjestima očuvano starije stanje nego u najstarijem slavenskom psaltiru, kanonskom kodeksu iz 11. stoljeća — *Sinajskom* (Sin).¹³ Također su u *Emauskom fragmentu psaltira* potvrđeni neki leksemi koji pokazuju da je taj naš fragment s početka 14. stoljeća leksički stariji od *Sinajskoga psaltira*.¹⁴ Za naš je prijevod psaltira još M. Valjavec utvrdio da ima neke grecizme

⁹ Hercigonja 1978; Tandarić 1993; Damjanović 1984 itd.

¹⁰ Damjanović 1984:73.

¹¹ Tandarić 1993:17.

¹² Fancev 1934.

¹³ Valjavec 1889–1890.

¹⁴ Kurz 1953:81–104.

koji su u Sin već zamijenjeni slavenizmima. B. Grabar zaključila je da je Baromić sastavljao svoj brevijar po uzoru na neki tiskani latinski brevijar koji je sadržavao franjevački proprij, a sam je prevodio ono što nije našao u starim glagoljskim predlošcima.¹⁵ Ta tvrdnja vrijedi za Kalendar, Sanktoral i Temporal, dok za Psaltir u *Baromićeovu brevijaru* možemo potvrditi da se tiskar, tj. priređivač držao nekoga starog glagoljskog predloška, kakav je očuvan i u *Mavrovu brevijaru*.

To se može argumentirati sljedećim činjenicama: i u Ma i u Bar potvrđeni su grecizmi koji su u Sin psaltiru prevedeni na slavenski, primjerice:

Ps 68,23	<i>svblaznъ / skan'dělъ</i> Sin / Bar 35c, Ma 339b
Sin:	<i>Bōdi trepeza prédъ nimi vъ sêtvъ</i> <i>i vъzdanie i vo svblaznъ</i> ¹⁶
Bar:	<i>Budi trpêza ihъ pred nimi v sêtvъ</i> <i>i vzdane ih v sk(a)ndalbъ</i>
Ma:	<i>B(u)di trpeza ihъ pred' n(i)mi v sêtvъ</i> <i>i vzdanie i v skan'dělъ</i>
Suvr. hrv.:	<i>Nek im stol bude zamka,</i> <i>a žrtvene gozbe stupica!</i> ¹⁷
Ps 104,31	<i>mъšicję / skinepi, skinipi</i> Sin / Bar 52b, Ma 353d
Sin:	<i>Reče i pridō pъsvję muhy</i> <i>I mъšicję vъ vsję prédělъ ihъ</i>
Bar:	<i>I reče pridu pase muhi</i> <i>i skinepi va vse predéli ihъ</i>
Ma:	<i>R(e)če i pridu p's'e muhi</i> <i>i skinipi v' vse pred(ê)li ihъ.</i>
Suvr. hrv.:	<i>Reče, i muha roj doletje,</i> <i>i komarci u sve kraje njine.</i>

To se poznato mjesto još od J. Vajsa ističe kao važan dokaz za vrlo arhaičan predložak hrvatskoglagoljskog psaltira.¹⁸ To je još jedna potvrda da su hrvat-

¹⁵ Grabar 1984:179.

¹⁶ Primjeri iz Sinajskog psaltira preuzeti su iz izdanja Sever'janov 1954 i Mareš 1997.

¹⁷ *Biblija* 1994, psalme preveo Filibert Gass.

¹⁸ Vajs 1922:25.

ski glagoljaši ustrajno čuvali stari prijevod, tj. leksem *skinipi* očuvan je u velikom broju naših psaltira: Lob 69r, Par 61v, Pm 330a, Ac 25a, Vat₁, 203a, N₂ 306d, N₁ 267a, Ma 353d, Oxf 223b, Fr 92a.

- Ps 21, 19 *rizo / m(a)nt(i)zê, m'ntizê*
Sin / Bar 16b, Ma 322c
- Sin: *Raazdêlišjê sebê rizo mojo*
 I o rizo mojo metašjê žrêbŕjê
- Bar: *razdêlišê s(e)bê rizi moe*
 i o m(a)nt(i)zê moem̃ mettaše! žrêb'
- Ma: *razd(ê)l(i)še s(e)bê r(i)zi moe*
 i o m'ntizê moem̃ met'sê žr(ê)bb
- Suvr. hrv.: *Haljine moje dijele među sobom*
 i kocku bacaju za odjeću moju.

ṽsesṽžagaema / olokavtomat̃
Sin / Bar i Ma

- Ps 19,4 Bar 15b, Ma 321b;
Ps 39,7 Bar 24a, Ma 329b;
Ps 49,8 Bar 27c, Ma 332b;
Ps 50,18 Bar 28b, Ma 332d;
Ps 50,21 Bar 28b, Ma 333a;
Ps 65,13 Bar 33b, Ma 337a;
Ps 65,15 Bar 33b, Ma 337a.

- Ps 19,4, Sin: *Pomêni ṽsêkŕ žrtvŕ tvojŕ*
 I ṽsesṽžagama tvoê tučna bŕdi
- Bar 15b: *Pomeni vsaku žrtvu tvoju*
 i olokavtomata tvoê tučna b(u)di.
- Ma 321b: *Pom(e)ni vs'ku žr'tvu tvoju*
 i olk(a)vtom(a)ta tvoê tučna b(u)di
- Suvr. hrv.: *Spomenuo se svih tih prinosnica,*
 bila mu mila paljenica tvoja!

Pored navedenih u našem su prijevodu očuvani i brojni drugi grecizmi, npr.:

adb, grčki ἄδης, hrv. *Podzemlje*: Ps 9,18 Bar 11b, Ma 318b; Ps 54,16 Bar 29d, Ma 334b

aernb, grčki ἀέρων: Ps 17,12 Bar 14a, Ma 320b
akrotomb grčki ἀκρότομος, hrv. *stijena*: Ps 113,8 Bar 57d, Ma 358b
kivotb, grčki κιβωτός, hrv. *Kovčeg*: Ps 131,8 Bar 64c, Ma 363c
krotorb, grčki κρόταφος, hrv. *vjeda*: Ps 131,4 Bar 64c, Ma 363c
pinikb, grčki φοίνιξ, hrv. *palma*: Ps 91,13 Bar 46d, Ma 348d
stak'tb, grčki στακτή, hrv. *alaj*: Ps 44,9 Bar 26a, Ma 331a
skiniê, grčki σκηνή, hrv. *boravište*: Ps 77,60 Bar 40b, Ma 343b
vari, grčki βάρεις, hrv. *kula*: Ps 47,4 Bar 26d, Ma 331c.

Drugi arhaični sloj leksema koji je očuvan u hrvatskoglagoljskom prijevodu psaltira jesu moravizmi, tj. zapadnoslavenski leksemi. Oni su potvrđeni i u Bar i Ma, npr.:

edro Ps 36,2 Bar 21d, Ma 327b; Ps 78,8 Bar 40d, Ma 343d; Ps 101,3 Bar 50a, Ma 351d; Ps 137,3 Bar 66a, Ma 364d; Ps 142,7 Bar 67d, Ma 366b; *uedriti* Ps 15,4 Bar 13a, Ma 319c; Ps 30,3 Bar 18d, Ma 324d; Ps 105,13 Bar 52d, Ma 354b; *edropiš(u)ča* Ps 44,2 Bar 25d: *Êzikb moi trstb knižnika edropiš(u)ča*; Ma 330d: *Ez(i)kb moi trstb knižn(i)ka edropišuča*.

sbnmb tj. Bar uvijek ima *sanamb*, a Ma *s'n'mb* Ps 7,8 Bar 10c, Ma 317c; Ps 15,4 Bar 13a, Ma 319c; Ps 21,17 Bar 16b, Ma 322c; Ps 25,4 Bar 17c, Ma 323c; Ps 61,9 Bar 32a, Ma 336a; Ps 63,3 Bar 32b, Ma 336c; Ps 67,31 Bar 34b, Ma 338a; Ps 73,2 Bar 37c, Ma 341a; Ps 81,1 Bar 42c, Ma 345c; Ps 85,14 Bar 44a, Ma 346c; Ps 105,18 Bar 53a, Ma 354b; Ps 110,1 Bar 57a, Ma 357d; *sanmičihb* Ps 105,17 Bar 53a, Ma 354b; *sanmut se* Ps 101,23 Bar 50b, Ma 352a;

mito Ps 14,5 Bar 13a, Ma 319c; Ps 25,10 Bar 17c, Ma 323c;

hrbatb Ps 68,24 Bar 35c, Ma 339b; Ps 80,7 Bar 42b, Ma 345b; Ps 128,3 Bar 64a, Ma 363a;

ešutb Ps 34,7 Bar 20d, Ma 326c; Ps 34,19 Bar 21a, Ma 326d;

vsue Ps 3,8 Bar 9c, Ma 316d; Ps 24,3 Bar 17a, Ma 323a; Ps 34,7 Bar 20d, Ma 326c; Ps 38,12 Bar 23d, Ma 329a; Ps 62,10 Bar 32b, Ma 336b; Ps 72,13 Bar 37b, Ma 340c/d; Ps 88,48 Bar 45c, Ma 348a...;

natruti Ps 79,6 Bar 41a, Ma 344a (*natroveši ni*); Ps 80,17 Bar 42c, Ma 345c;

drevle Ps 70,20 Bar 36b, Ma 340a;

človêčskb Ps 44,3 Bar 25d, Ma 330d; Ps 65,5 Bar 33a, Ma 337a; Ps 79,18 Bar 41b, Ma 344b; Ps 106,8 Bar 53d, Ma 355a; Ps 106,15 Bar 54a, Ma 355a; Ps 106,21 Bar 54a, Ma 355b;

nebes'kb Ps 90,1 Bar 46b, Ma 348b; Ps 104,40 Bar 52c, Ma 354a; Ps 135,26 Bar 65d, Ma 364b, itd.

2. Usporedba Baromićeva i Mavrova brevijara

U ovom se radu komparativno-statističkom metodom na temelju brojčanih pokazatelja pokušava odgovoriti na pitanje koliko se leksički razlikuju dva hrvatskoglagoljska brevijarska psaltira, jedan rukopisni i drugi tiskani. Pri

tome je leksička građa podijeljena u tri skupine:

1. Leksičke dublete, najrelevantnija leksička kategorija, raznokorijenske riječi koje imaju isto značenje;
2. Leksičke su varijante podvrsta leksičkih dubleta, one imaju isti korijen, a razlikuju se fonološki ili tvorbeno¹⁹;
3. Sintaktičke su varijante sve leksičke razlike, tj. variranja između Ma i Bar na sintaktičkoj razini: različite zamjenice, prijedlozi i veznici.

2.1. Leksičke dublete

Već su u prvom slavenskom književnom jeziku postojali mnogobrojni sinonimi, tj. nije postojala jedna jedinstvena leksička norma, a slična je diferenciranost postojala i na drugim jezičnim razinama. O varijantama u prvobitnom ćirilometodskom prijevodu dovoljno govori činjenica da su one zasvjedočene i u najstarijoj molitvi *Oče naš* u novootkrivenom dijelu *Sinajskoga psaltira*.²⁰ U hrvatskoglagoljskim su liturgijskim tekstovima također potvrđene neke leksičke razlike, koje su mogle nastati iz više razloga:

- zbog prilagodbe starog prijevoda latinskom jeziku,
- pisac ili pisar neku je manje poznatu riječ zamijenio poznatijom,
- pisar je neke lekseme mijenjao ovisno o njegovom poimanju norme crkvenoslavenskoga književnog jezika, itd.

Za prave leksičke dublete, tj. razlike između Ma i Bar, potvrđeno je ukupno 45 primjera. Od tog se broja dubleta *govoriti/glagolati* ponavlja 23 puta, pa ako ta ponavljanja oduzmemo, pa tu dubletu brojimo samo jedanput dobivamo broj 23. Kod leksičkih su dubleta najčešći oni primjeri u kojima se Bar podudara s maticom hrvatskoglagoljskih psaltira, a Ma se odvađa od njih. Najčešće su, dakle, u Bar starije leksičke dublete, a u Ma mlađe:

Ps 36,25	<i>mladъ / junъ</i> Ma / Bar
Ma 327c:	<i>Mladъ b(ê)hъ ibo s'starêh se</i>
Bar 22b:	<i>Junъ bêhъ ibo i sastarêh se</i>
Suvr. hrv.:	<i>Mlad bijah i ostarjeh,</i>

¹⁹ Polazište za tu podjelu jest knjiga Cejtin 1977; pri tome je radi bolje preglednosti dodana treća skupina: sintaktičke varijante.

²⁰ V. Mareš 1995:93–97.

- Ps 40,12 *nepriêt(e)l̥ / vrag̥*
Ma / Bar
- Ma 329d: *êko ne vzraduet' se nepriêt(e)l̥ moi o m'nê*
Bar: 24c: *êk(o) ne vzr(a)duet se vrag' moi o mnê*
Suvr. hrv.: *što se dušmanin moj neće veseliti nada mnom.*

- Ps 142,3
- Ma 366a: *êko pogna nepriêtel̥ d(u)šu moju*
Bar 67d: *Êko pogna vrag̥ d(u)šu moju*
Suvr. hrv.: *Dušmanin mi dušu progoni,*

- Ps 39,17 *prisno / vinu*
Ma / Bar
- Ma 329c: *I v'zg(lago)ljut̥ prisno da vzvelič(i)t' se g(ospod)̥*
Bar 24b: *I vzg(lago)ljut̥ vinu da vzvelič(i)t se g(ospod)̥*
Suvr. hrv.: *Neka govore svagda: »Velik je Jahve!«*

Znatno je manji broj primjera u kojima Ma ima stariju leksičku dubletu a Bar mlađu:

- Ps 15,10 *prepodobnomu / svetomu*
Ma / Bar
- Ma 319d: *êko ne ost'viši d(u)še moe v' adê*
ni d'si že prep(o)d(o)bn(o)mu tvoemu vid(ê)ti ist(ê)l(ê)niê
Bar 13b: *Êko ne ostaviši d(u)še moe v adê*
ni dasi že svetomu tvoemu vidêti istlêniê
Suvr. hrv.: *Jer mi nećeš ostavit dušu u Podzemlju*
ni dati da pravедnik tvoj truleži ugleda.
- Ps 108,2 *otvrêše / otvoriše*
Ma / Bar
- Ma 355d: *êko usta gr(ê)šniča*
i usta l'stiva n(a) me otvrêše se
Bar 54d: *êk(o) usta grêšniča*
i usta lastiva na me otvoriše se
Suvr. hrv.: *Usta bezbožna i prijevarena na me se otvaraju,*

- Ps 117,19 *otvz(ê)t(e) / otvorite*
Ma / Bar
- Ma 359a: *Otvz(ê)t(e) mn(ê) vr(a)t(a) pr(a)vdi*
- Bar 58d: *Otvorite mnê vrata pr(a)vdi*
- Suvr. hrv.: *Otvorite mi širom vrata pravde:*
- Ps 27,3 *g(lago)ljuč(i)mi / gov(o)reč(i)mi*
Ma / Bar
- Ma 324b: *G(lago)ljuč(i)mi mir̃ s' iskrn'nimi svoimi*
- Bar 18a: *Gov(o)reč(i)mi mir̃ sa iskrnnimi svoimi*
- Suvr. hrv.: *koji govore slatko s bližnjima*

U nekim primjerima nije posve jasno o kakvoj se razlici radi:

- Ps 21,23 *vsh(va)lju te / vspoju te*
Ma / Bar
- Ma 322c: *po sr(ê)dê cr(̃)kve vsh(va)lju te*
- Bar 16b: *i po srêdê cr(̃)kve vspoju te*
- Suvr. hrv.: *hvalit ću te usred zbora.*

U tom se primjeru, čini se, ipak radi o mladoj zamjeni u Ma, jer identičnu leksičku dubletu ima Cod Slav. 73 f. 23r, a svi se drugi hrvatskoglagoljski psaltiri slažu s Bar.

- Ps 77,43 *pozna / položi*
Ma / Bar
- Ma 343a: *Êkože pozna v' ejuptê z'n(a)m(e)niê svoê*
- Bar 40a: *Êkože položi v' ejuptê zn(a)m(e)niê svoê*
- Suvr. hrv.: *ni znakova njegovih u Egiptu*
- Ps 93,10 *smotrit / obličit*
Ma / Bar
- Ma 349b: *N'kaz'ei êz(i)ki ne smotrit li*
- Bar: 47a: *Nakazaei êziki ne obličit li*
- Suvr. hrv.: *Onaj što odgaja narode da ne kazni —*

- Ps 106,19 *izvede / izb(a)vi*
 Ma / Bar
- Ma 355b: *i ot bêdъ ihъ izvede e*
- Bar 54a: *i ot bêdъ ihъ izb(a)vi e*
- Suvr. hrv.: *i on ih istrže iz svih nevolja.*

U svim navedenim primjerima različite su leksičke dublete potvrđene samo u Ma, dok se većina hrvatskoglagojskih psaltira slaže s Bar.

Neki bi se primjeri u Ma mogli protumačiti kao pogreške:

- Ps 72,15 *trudъ / rodъ*
 Ma / Bar
- Ma 340d: *Aće g(lago)l(a)hъ*
 rovêm' t(a)ko se trudъ s(i)n(o)vъ tvoihъ
- Bar 37b: *Aće g(lago)l(a)hъ*
 rovêmъ t(a)ko se rodъ sinovъ tvoihъ
- Dan. Bibl.: *Da sam kazao: »Govorit ću kao i oni«,*
 izdao bih rod sinova tvojih.
- Ps 73,17 *esenъ / vesnu*
 Ma / Bar
- Ma 341b: *Ti stvori v'se pr(ê)d(ê)li z(eml)e*
 l(ê)to i esenъ ti s'zda
- Bar 37d: *Ti stvori vse predêli z(e)mle*
 lêto i vesnu ti sazda
- Suvr. hrv.: *ti sazda sve granice zemlji,*
 ti stvori ljeto i zimu
- Ps 103,8 *n(e)b(e)sa / gori*
 Ma / Bar
- Ma 352d: *Vshod(e)тъ n(e)b(e)sa i nishodetъ pola*
- Bar 51a: *Vshod(e)тъ gori i nishodetъ pola*
- Dan. Bibl.: *Bregovi se digoše, doline spustiše*

U većini navedenih primjera razlike između Ma i Bar nastale su stoga što Ma ima mlađu ili uglavnom drugačiju leksičku dubletu od Bar i svih drugih naših psaltira, tj. Bar se slaže s ostalima. Vrlo su rijetki primjeri u kojima Bar ima leksičku dubletu različitu od svih drugih hrvatskoglagojskih psaltira:

- Ps 15,10 *prepodobnomu / svetomu*
Ma 319d / Bar 13b
- Ps 67,14 *meju rami / meju krilê*
Ma / Bar
- Ma 337c: *Ako posp(i)te meju pred(ê)li kr(i)li golub(i)ni posrebrni*
i meju rami ego v l'čanê zl(a)tê
- Bar 33d: *Aêe pospíte meju prêdêli krilê golubini posrebrn'ni*
i meju krilê ego v lačeni zl(a)ti
- Suvr. hrv.: *Dok vi počivaste među stadima,*
krila golubice zablistaše srebrom,
a njeno perje žučkastim zlatom:
- Ps 126,5 *poh(o)t' / želenie*
Ma / Bar
- Ma 363a: *B(la)ž(e)nъ m(u)žъ ki ispl(nitъ) poh(o)t' svoju*
- Bar: 63d: *B(la)ž(e)nъ muž iže isplnitъ želenie svoe.*
- Suvr. hrv.: *Blago čovjeku koji njima napuni tobolac,*

2.2. Leksičke varijante

Leksičke su varijante podvrsta leksičkih dubleta, to su istokorijenske riječi koje se razlikuju *fonološki* ili *tvorbena*. *Fonološke* su varijante u staroslavenskom jeziku bile brojne, i to stoga jer je to bio zajednički jezik svih Slavena na širokom prostoru. Te su varijante nastale uslijed raznih lokalnih fonoloških promjena na različitim područjima, npr.: *popelъ/pepelъ, trêva/trava, stramъ/stramъ* itd.²¹ Stoga u razlikama između Ma i Bar nećemo naći fonološke varijante (osim onih koje se odnose na alternaciju *p/f* ili *v/b*), nego samo tvorbene, i to ukupno 33 primjera. Najčešće su to različiti prefiksi, npr.:

- Ps 12,6 *poju / vspoju*
Ma / Bar
- Ma 319b: *i poju im(e)ni g(ospod)a viš'nago*
- Bar 12c: *i vspoju im(e)ni g(ospod)a v(i)šnago*
- Suvr. hrv.: *pjevat ću imenu Jahve Svevišnjeg!*

²¹ V. Cejtin 1977:53.

Ista se varijanta ponavlja u psalmu 100,1 Ma 351c i Bar 49d.

- Ps 15,11 *ispln(i)š(i) / naplniši*
Ma / Bar
- Ma 319d: *ispln(i)š(i) me ves(e)liê s l(i)c(e)mъ tvoimъ*
- Bar 13b: *i naplniši me veseliê s licemъ tvoimъ*
- Suvr. hrv.: *puninu radosti pred licem svojim,*
- Ps 24,7 *ne p(o)m(e)ni / ne vspom(e)ni*
Ma / Bar
- Ma 323b: *Gr(ê)hъ junosti moee*
i nev(ê)d(ê)niê moego ne p(o)m(e)ni
- Bar 17a: *Grêhъ junosti moee*
i nev(ê)d(ê)niê moego ne vspom(e)ni
- Suvr. hrv.: *Ne spominji se grijeha moje mladosti ni prijestupa,*
- Ps 31,9 *vstegn(e)ši / st(e)gn(e)ši*
Ma / Bar
- Ma 325c: *Ne b(u)dite k(ako) koni i m'zgi*
kimъ nêst' razuma
Brzdami i uzdoju čeljusti ihъ vstegn(e)ši
- Bar 19d: *Ne b(u)dite êk(o) koni i mazgi*
v nih že nêstъ razuma
Brzdami i i uzdoju čeljusti ihъ st(e)gn(e)ši
- Suvr. hrv.: *Ne budite kao konj ili mazga bez razuma:*
divljinu im krotiš vođicama i uzdom,
- Ps 40,7 *vshoêce / ishoêce*
Ma / Bar
- Ma 329d: *I aêe vshoêce vid(ê)ti suê*
- Bar 24b: *I aêe ishoêce vidêti suê*
- Suvr. hrv.: *I dođe li tko da me posjeti,*

- Ps 48,6 *uboju se / boju se*
Ma / Bar
- Ma 331d: *Vskuju uboju se v d(ɔ)nb ljuṭb*
Bar 27a: *Vskuju boju se v d(ɔ)nb ljuṭb*
Suvr. hrv.: *što da se bojim u danima nesreće*
- Ps 64,8–9 *smetut' se / vzmētut se*
Ma / Bar
- Ma 336d: *Smetut' se êz(i)ci*
i uboet' se živ(u)čei v k(o)nc(ê)hb
Bar 32d: *Vzmētut se êzici*
i uboet se živučei v koncêhb
Suvr. hrv.: *Oni što žive nakraj svojeta*
boje se znamenja tvojih;
- Ps 73,15 *rastrže / istrže*
Ma / Bar
- Ma 341b: *Ti rastrže istočn(i)ki i potoki*
Ba 37d: *Ti istrže istočn(i)ki i potoki*
Suvr. hrv.: *Ti si dao da provre izvor i bujica,*

Različiti sufiksi između Ma i Bar nisu tako česti, tj. potvrđena su samo tri primjera:

- Ps 71,17 *z(e)ml(ɔ)skaê / zeml(ɔ)naê*
Ma / Bar
- Ma 340b: *vsā kol(ê)na z(e)ml(ɔ)skaê*
Bar 36d: *vsā kol(ê)na zeml(ɔ)naê*
Suvr. hrv.: *sva plemena zemlje,*
- Ps 49,6 *sud'čɔ / sudi*
Ma / Bar
- Ma 332b: *êko b(og)ɔ sud'čɔ e(stɔ)*
Bar 27c: *êko b(og)ɔ sudi e(stɔ)*
Suvr. hrv.: *on je Bog sudac!*

- Ps 74,8 *sud(b)cb / sudi*
 Ma / Bar
- Ma 341c: *êko b(og)b sud(b)cb e(stb)*
- Bar 38b: *êk(o) b(og)b sudi e(stb)*
- Suvr. hrv.: *Bog je koji sudi:*

2.3. Sintaktičke varijante

U tu se skupinu ubrajaju sve leksičke varijante na sintaktičkoj razini, tj. različite zamjenice, prijedlozi, veznici, kao i primjeri u kojima Ma ima jednu vrstu riječi a Bar drugu. Takvih varijanata ima znatno više nego leksičkih varijanata i dubleta, naime, pisac je *Mavrova brevijara* prepisujući s nekoga starijeg predloška sustavno zamjenjivao određene zamjenice, veznike i prijedloge mlađim varijantama. Da bismo dobili pravu sliku različitih sintaktičkih varijanata između Ma i Bar, potrebno je oduzeti ta ponavljanja, tj. svaki se od tih primjera broji samo jedanput. Tako je ukupan broj različitih sintaktičkih varijanata 17.

Varijante koje se učestalo ponavljaju:

- Bar / Ma
êko / k(ako) 94 primjera,
egda / kda 26 primjera,
ače / ako 20 primjera,
iže / ki 17 primjera,
doideže / dondeže 11 primjera, itd.

Kod zamjene *êko / k(ako)* potrebno je istaknuti da u Ma nije svaki *êko* zamijenjen s *k(ako)*. Tih je zamjena sve manje u drugom dijelu psaltira. Tako je, primjerice, u 118. psalmu Ma samo dva puta zamijenio *êko* s *k(ako)*, dok je u 41 primjeru ostavio *êko*:

- Ps 118,70
- Ma 360c: *V'sir(i se) k(ako) ml(êko) sr(db)ce ihb*
- Bar 60c: *Vsiri se êk(o) mlêko sr(db)ce ihb*
- Suvr. hrv.: *Srce im je poput sala bešćutno,*
- Ps 118,83
- Ma 360d: *Êk(o) b(i)hb k(ako) mêh' n' sl(a)n(ê)*
- Bar 60d: *Êko bêhb êk(o) mihb na slanê*
- Suvr. hrv.: *Kao mijeh u dimu postadoh,*

Čini se da je pisac *Mavrova brevijara* bio u vremenskoj stisci, tj. da je morao žurno dovršiti pisanje, pa je stoga sve manje provodio spomenutu zamjenu. Za tu pretpostavku govore i mnogobrojne skraćene i ligature pri kraju psaltira, kakve ne postoje u starijim glagoljskim rukopisima. Brojne su raznolike i bogate ligature, po mišljenju M. Pantelić, nastale zbog formata *Mavrova brevijara*. Naime, to je kodeks malog formata prikladan za put. Takvi su putni brevijari bili potrebni franjevcima umjesto teških koralnih kodeksa.²²

Ostale sintaktičke varijante:

Bar / Ma

tvoih̃ / svoih̃ Ps 9,33, 84,3, 84,5

Ps 9,33

Bar11d: *ne zab(u)di ub(o)gih̃ tvoih̃ do k(o)nca*

Ma 318c: *ne z' b(u)di ub(o)g(i)h̃ svoih̃ d(o) k(o)nca*

Supr. hrv.: *ne zaboravi siromaha* (Ps 10,12)

Ps 84,3

Bar 43c: *Otpustih̃ esi b(e)z(a)konie ljudi tvoih̃*

Ma 346a: *Otpust(i)h̃ esi bez(a)k(o)nie l(judi) svoih̃*

Supr. hrv.: *Otpusti krivnju narodu svome,*

Ps 84,5

Bar 43c: *i v'zvratih̃ êrosth̃ tvoju ot n(a)st̃*

Ma 346b: *i v'zvratih̃ êr(o)st̃ svoju ot n(a)st̃*

Supr. hrv.: *i odbaci zlovolju prema nama!*

U tim se primjerima radi o empatiji, tj. o tome da govornik može zauzeti neki stav prema događaju, može ga opisivati ili iz neutralnog kuta ili iz kuta sudionika u tom događaju. Pri tome treba imati u vidu »(...) važnu razliku između prvog i drugog lica s jedne strane i trećeg lica (uključujući imenice) s druge strane. Za prvo i drugo lice povratnospojna zamjenica *svoj* upotrebljava se ako se govornik distancira (ne identificira) s njihovim referentima. Suprotno je kod trećeg lica gdje upotreba zamjenice *svoj* znači da se govornik identificira s njihovim referentima.«²³

²² Pantelić 1965:106.

²³ Mihaljević 1990:148.

- Ps 17,10 *negovima / ego*
Bar / Ma
- Bar 14a: *i snide primvračk pod nogama negovima*
Ma 320b: *i sn(i)de primr(a)čk pod' n(o)g(a)ma ego*
Suvr. hrv.: *pod nogama oblaci mu mračni.*

U tom se primjeru Ma podudara s ostalim hrvatskoglagojskim psaltirima, tj. većina njih ima *ego*, a samo Bar *negovima*.

- Ps 38,6 *ništože / nikt(o)že*
Bar / Ma
- Bar 23c: *i upostasv moê êk(o) ništože e(stv) pred tobou*
Ma 329a: *i upost(a)stv moê êko nikt(o)že e(stv) prêd' t(o)boju*
Suvr. hrv.: *Život moj je kao ništa pred tobom:*

U tom se primjeru Bar slaže s drugim hrvatskoglagojskim psaltirima, npr. Ac 9c, Pm 301d, Vat₆ 9c, Vat₁₉ 178a..., dok Ma ima posebnu varijantu.

U sljedećem je primjeru došlo do utjecaja narodnoga govora u Bar, tj. on ima *začb*, a Ma *vskuju*:

- Ps 42,5 *začb / vskuju*
Bar / Ma
- Bar 25a: *vskuju priskrbna esi d(u)še moê*
i začb smučaeš(i) me
Ma 330b: *vskuju priskr'bnna esi d(u)še moê*
i vskuju smuč(a)eš(i) me.
Suvr. hrv.: *Što si mi, dušo, klonula*
i što jecaš u meni?

Sličan je sljedeći primjer, u kojem Bar ima mlađu, a Ma stariju varijantu:

- Ps 49,23 *imže / kim'*
Ma / Bar
- Ma 332c: *i tu p(u)tv*
imže êolju emu sp(a)s(e)nie b(o)žie
Bar 28a: *i tu put e(stv)*
kim' êolju emu sp(a)s(e)nie božie
Suvr. hrv.: *i onomu koji hodi stazama pravim —*
njemu ću pokazati spasenje svoje.

3. Zaključak

Usporedba na leksičkoj razini pokazala je: prijevod psaltira u Ma i Bar vrlo je sličan. Oba psaltira pripadaju istom hrvatskoglagoljskom prijevodu koji je na nekim mjestima očuvao starije stanje od onog u *Sinajskom psaltiru*. To su, primjerice:

- grecizmi očuvani i na onim mjestima gdje Sin ima slavenizam;
- arhaičan leksički sloj moravizama, tj. leksema koji su u slavenski prijevod ušli u Moravskoj.

Tiskar Blaž Baromić u tiskanom je brevijaru bolje očuvao normu crkvenoslavenskoga književnog jezika, tj. u *Baromićeovu brevijaru* u odnosu na *Mavrovu brevijar* sustavno su zamjenjivani određeni leksemi. Ti leksemi uglavnom pripadaju sintaktičkim varijantama, tj. to su oni koji se učestalo ponavljaju u govoru, a i u psaltiru. To su sljedeći primjeri: *êko/k(ako)*, *egdalkda*, *aêelako*, *iželki*, *doidežel/dondeže*.

Jedina leksička dubleta koja se učestalo ponavlja jest *g(lago)lati/govoriti*. Time zapravo ni u *Mavrovu brevijaru* nije izmijenjen temeljni leksički fond staroslavenskog psaltira. Sve nas to upućuje na pretpostavku da je Blaž Baromić kod pripreme brevijara za tiskanje imao pred sobom još neki hrvatskoglagoljski rukopisni brevijar. Podrobna bi jezična istraživanja trebala odgovoriti na pitanje koji je to brevijar mogao biti (ili je li ih bilo više). Brojčani pokazatelji, odnosno leksičke razlike između Ma i Bar, jesu sljedeće: sveukupno različitih leksičkih dubleta, leksičkih varijanata i sintaktičkih varijanata, tj. razlika između Ma i Bar, ima 73. Od tog broja na prave leksičke dublete, najrelevantniju leksičku kategoriju, otpada svega 23 primjera, na leksičke varijante 33 primjera i sintaktičke varijante 17 primjera. Na temelju brojčanih podataka može se zaključiti da je sličnost *Mavrova* i *Baromićeova brevijara*, bar što se leksika tiče, vrlo velika. To je još očitije ako taj broj usporedimo s ukupnim brojem riječi u cijelom psaltiru, koji iznosi oko 30.000.

Poredbena analiza leksika dvaju psaltira pokazala je da je Blaž Baromić pri tiskanju brevijara bolje očuvao normu crkvenoslavenskoga jezika, u tom slučaju leksičku, premda je vremenska razlika između rukopisnog i tiskanog pune trideset i tri godine.

Psalam CXXVI²⁴

Baromićev brevijar f. 63d/64a

1. Ače ne g(ospod)ь saziеть domu
vsue trudetъ se zižduče i
Ače ne g(ospod)ь strêžetъ grada
vsue b(ь)detъ strêgučê i
2. Vsue v(a)mъ e(stъ) jutrnevati
vstanite po seden' i
Êdučêi hleb bolézni
egda dastъ vzljublенимъ svoимъ saпъ
3. Se dostoênie g(ospod)ne
sinove mazda ploda črêvnago
4. Êko strêli v rucê silnago t(a)ko
s(i)n(o)ve otrek'ših se
5. B(la)ž(e)нъ muž iže
isplnitъ želenie svoe
ot nih že ne postidet se
Egda vzgl(agole)тъ
vragomъ svoимъ v vratêhъ
An(tipon)ь Ne po//stidit se
egda vzg(lago)l(e)тъ
vragomъ svoимъ v vratêhъ
An(tipon)ь B(la)ž(e)ni vsi

Mavrov brevijar f. 362d/363a

1. Ače ne g(ospod)ь s'ziet' d(o)m(u)
vsue tr//ud(e)t (se) zijuč(e i)
2. Ač(e) n(e) g(ospod)ь str(ê)ž(e)t gr(a)d(a)
vsue bdet' str(ê)g(u)č(e i)
Vsue v(a)m' e(stъ) jutrn(evati)
vst(a)n(ite) po s(ê)d(eni)
Êd(u)č(ei) hl(ê)bъ bol(ê)z(ni)

²⁴ Kod transliteracije teksta iz dvaju brevijara, kao i kod ranije navedenih primjera, primijenjena su načela uobičajena u novijim izdanjima Staroslavenskog instituta: slovo *ѣ* bez obzira na to kako se čita prenosi se kao *ê*, *ѵ* kao *ju*, *ѡ* kao *ô*, *ѣ* kao *ê*, *ѣ* kao *ê*, štapić kao *ь*, i apostrof kao *'*. Interpunkcijski znakovi nisu prilagođeni današnjem pravopisu. Nerazriješene su riječi razriješene u oblim zagradama.

- Egda d'st' vzljubl(enimъ) sv(oimъ) s'nъ
3. Se dost(oênie) g(ospod)ne s(i)n(o)v(e) m'zda
pl(o)d(a) čr(ê)vn(ago)
4. Êk(o) str(ê)li v r(u)c(ê) siln(ago)
t(a)k(o) s(i)n(o)v(e) otri(k)š(ih se)
5. B(la)ž(e)nъ m(u)žъ ki
ispl(nitъ) poh(o)t' svoju
ot nih' ne pos(ti)d(et se)
Egd(a) vzgl(agole)t'
vr(a)g(o)mъ sv(oimъ) v' vr(a)t(ê)hъ
An(tipon)ъ Ače ne g(ospod)ъ s'ziet' d(o)mu
vsue trudet' se zijuče i B(e)rš(ъ) B(la)ž(e)ni vs(i)

Suvremeni hrvatski prijevod

1. Ako Jahve kuću ne gradi,
uzalud se muče graditelji.
Ako Jahve grad ne čuva,
uzalud stražar bdi.
2. Uzalud vam je ustati prije zore
i dugo u noć sjediti,
vi što jedete kruh muke:
miljenicima svojim u snu on daje.
3. Evo: sinovi su Jahvin dar,
plod utrobe njegova je nagrada.
4. Strelica u ruci ratnika —
to su sinovi mladosti.
5. Blago čovjeku koji njima napuni tobolac,
neće se postidjeti
kad se preo bude s dušmanom na vratima.

Skraćenice

- Bar Baromićev brevijar tiskan 1493. u Veneciji
Ma Mavrov brevijar iz 1460. godine, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, sign. R7822
Oxf Oxfordski misal-brevijar iz 1310. godine, sign. MS Can Lit 172
Lob Lobkovicov psaltir iz 1359. godine, Knjižnica kneza Lobkovica u Pragu, sign. XXIII G 67
Cod. Slav. 73 Pariški zbornik iz 1375. godine, Pariz, Bibliothèque Nationale, Slave 73
Vat₆ Vatikanski šesti brevijar iz 1379. godine, Biblioteca Vaticana, Borg. illir 6
Par Pariški kodeks iz 1380. godine, Codex Parisiensis, Bibliothèque Nationale, sign. Slave 11
Ac Akademijin brevijar iz 1384. godine, Arhiv HAZU, sign. III c 12
Pm Pašmanski brevijar iz druge polovice 14. i 15. stoljeća, Arhiv HAZU IIIb 10
N₁ Novljanski prvi brevijar iz 1459. godine, Župni ured Novi Vinodolski
Fr Frašićev psaltir iz 1463. godine, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav 77
Vat₉ Vatikanski devetnaesti brevijar iz 1465. godine, Biblioteca Vaticana, Vat. Slav. 19
N₂ Novljanski drugi brevijar iz 1495. godine, Župni ured Novi Vinodolski
Sin Sinajski psaltir, kanonski slavenski rukopis iz 11. stoljeća.

Literatura

- Biblija, Stari i Novi zavjet.* 1994. Zagreb : Kršćanska sadašnjost. – [Psalmes preveo Filibert Gass.]
Cejtlin, Ralja M. 1977. *Leksika staroslavjanskoga jazyka.* Moskva : Izdatel'stvo Nauka.
Damjanović, Stjepan. 1984. Jezik Prvotiska u kontekstu književnojezične prakse hrvatskih glagoljaša. *Slovo* 34, 63–80.
Damjanović, Stjepan. 1984. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša.* Zagreb : Hrvatsko filološko društvo.
Fancev, Franjo. 1934. *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Djela JAZU, knjiga XXXI)
Grabar, Biserka. 1984. *Tiskani glagoljski Baromićev brevijar*, *Slovo* 34, 159–180.
Hercigonja, Eduard. 1978. Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatskoglagoljskih zbornika 14–16. stoljeća. *Filologija* 8, 147–152.
Jagić, Vatroslav. 1913. *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache.* Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe. Berlin : Weidmannsche Buchhandlung.

- Jurčević, Ivan. 2002. *Jezik hrvatskoglagoljskih tiskanih brevijara*. Osijek : Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet.
- Kurz, Josef. 1953. O nově nalezeném emauzském charvátskohlaholském zlomku žaltáře. *Slavia* XXII, 81–104.
- Makarijoska, Liljana. 1997. *Radomirov psaltir*. Skopje : Institut za makedonski jazyk »Krstе Misirkov«. (Stari tekstovi V.)
- Mareš, František V. 1995. Oče naš vo Sinajskiot psaltir. *Prilozi* od naučen sobir održan na 13–15 septembri 1993: Svetite Kliment i Naum Ohridski i pridonesot na ohridskiot duhoven centar za slovenskata prosveta i kultura. Skopje : Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Mareš, František V. 1997. *Psalterii Sinaitici pars nova* (monasterii s. Catharinae codex slav. 2/N). Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Mihaljević, Milan. 1990. Upotreba povratnospojne zamjenice *svoj* u hrvatskom ili srpskom jeziku. *Wiener slavistisches Jahrbuch*, Ergänzungband VIII (Croatica – Slavica – Indoeuropaea), 145–156.
- Pantelić, Marija. 1965. Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460. *Slovo* 15–16, 94–149.
- Pantelić, Marija, Anica Nazor. 1977. *II. novljanski brevijar*. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. Župni arhiv Novi Vinodolski. Fototipsko izdanje. Uvod. Bibliografija. Zagreb.
- Paro, Frane. 1984. Tipografska analiza hrvatskoglagoljskog prvotiska Misala iz 1483. *Slovo* 34, 91–110.
- Sever'janov", S. 1954. *Sinajskaja psaltyr'*, Glagoličeskij pamjatnik XI veka. Photo-mechanischer Nachdruck der eigenen Anstalt. Graz : Akademische Druck-u. Verlagsanstalt.
- Tandarić, Josip Leonard. 1993. *Hrvatsko glagoljska liturgijska književnost : Rasprave i prinosi*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevac trećoredaca.
- Valjavec, Matija. 1889–90. O prijevodu psalama u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko i bugarsko-slovenskijem. *Rad JAZU* 98, 1–84; 99, 1–72; 100, 1–64.
- Vajs, Josef. 1910. *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář vrbnický)*. V Praze : nákladem král. České společnosti náuk.
- Vajs, Josef. 1922–25. Žaltář Frašičův. *Slavia* 1(1922/23), 2(1923/24), 3(1924/25).

Lexical method of Blaž Baromić — the writer and printer of Glagolitic books

Summary

In this article two Croatian Glagolitic Psalters were compared: the manuscript *Mavro's breviary* (1460) and the printed *Baromić's breviary* (1493). The comparison at the lexical level has shown that they are very close to each other. That has been confirmed by quantitative data. Both Psalters belong to the same Croatian Glagolitic translation which is characterized by:

- Graecisms preserved where the Sinai Psalter has Slavic words;
- the archaic lexical level of Moravisms is preserved.

The lexical analysis has shown that there are some differences between the two breviaries: namely, in Baromić's breviary compared to *Mavro's breviary* certain lexems were systematically substituted by their archaic variants, mostly syntactic variants: *ěko/k(ako)*, *egdalkda*, *ačelako*, *iželki*, *doideže/dondeže*. The comparative analysis of the lexis of the two Psalters has shown that the Church Slavonic norm (in this case the lexical norm) has been better preserved in the printed breviary, in spite of the thirty three year time-gap between *Mavro's* and *Baromić's breviary*.

Ključne riječi: hrvatskoglagoljski psaltir, leksik

Key words: Croatian Glagolitic Psalter, lexis